

INGLIS HÁM QARAQALPAQ TILLERINDEGI “ONE/BIR” SÓZI MENEN KELIWSHI FRAZELOGIYALIQ BIRLIKLER

Boribayev Koldasbay Bazarbayevich

QMU 1-kurs doktoranti

Adres: Nókis qalasi, Órnek kóshesi 11-jay

El-Pochta: qoldasbay91@gmail.com

Telefon: 91 391-14-42

Abstract. *The article deals with the usage difference of Numeral “One” as part of phraseological units in English and Karakalpak languages*

Key words: *Phraseology, phraseological units, language, English and Karakalpak languages, Numeral “One”.*

Резюме. *В данной статье раскрывается различие использования числительного “Один” в составе фразеологизмов на английском и каракалпакском языках*

Ключевые слова: *Фразеологизмы, фразеологические выражения, язык, английские и каракалпакские языки, числительное слово “Один”.*

Rezyume. *Maqolada ingliz va qoraqalpoq tillarining frazeologizmlari tarkibida “Bir” sonining ishlatilish farqlari ochib berilgan.*

Kalit so'zlar: *Frazeologizmlar, frazeologik iboralar, til, ingliz va qoraqalpoq tillari, “Bir” son so'zlari*

Hár bir insan óz sóylewiniń bay, sezimli hám ańlatpalı bolıwın qáleydi. Buǵan erisiwdiń tiykarǵı usıllarınan biri túrli frazeologiyalıq sóz dizbegilerinen aqılǵa say paydalanıw bolıp tabıladı. Hár bir xalıqtıń sana-seziminde hárqanday sóz, sóz dizbekleri, frazeologizmler dáwirler dawamında payda boladı hám áwladtan áwladqa saqlanıp keledi. Prezidentimiz Sh. Mirziyoev “Ullı tariyxta hesh náirse joǵalıp ketpeydi. Ol xalıqtıń qanında, tariyxıy yadında saqlanadı hám ámeliy islerinde kórinisin tabadı. Sonıń ushın da, ol qúdiretli. Tariyxıy miyrastı asırıp abaylaw, úyreniw hám áwladtan áwladqa jetkerip beriw mámleketimiz siyasatınıń baslı baǵdarlarınan biri” - degen edi [1:29].

Til adamzat jámiyetiniń eń áhmiyetli mádeniy jetiskenlikleriniń biri. Hár bir milliy ádebiy til qarım-qatnas jasawda awızeki sóylew hám jazba tilden paydalanadı. Til bilimin izertlew házirgi dáwirde eń aktual máselelerdiń biri.

Shveysariyalıq filolog, frazeologiya teoriyası tiykarshısı Charlz Ballıy fransuz tilindegi lingvistika hám frazeologiya salasın izertlegen, biraq onıń frazeologiyalıq birliklerdi sistemalastırıw hám klassifikacijalawǵa urınıwı basqa tillerde frazeologiyalıq tarawlarda da qatar izertlewler alıp barılıwına alıp keldi, sonıń menen bir qatarda ingliz tilinde de [5].

TIL HÁM AWDARMA MÁSELELERI

V ilimiy maqalalar toplami

Sanlar haqıyqatlıqtıń obiektiv belgileri bolıp tabıladı. Muǵdardı kórsetiw metodın jaratıw: sanlıq hám formalar ana tilinde sóylesiwshiler sanlarǵa dunyalıq forma beredi hám bilim nátiyjelerin rásmiylestiriwdi, úyreniw metodların qalıplestiriwdi úyrenedi. Adamlar ilimge ómir berdi, olarsız texnologiyalıq rawajlanıwdı ámelge asırıw múmkin emes [4]. Til sistemasında muǵdarlıq munasábetler de zárúrli áhmiyetke iye. Til bilimi hádiyesiniń mánisin muǵdarlıq munasábetler menen ańlatpasa, ashıp bolmaydı, ob'ektiv ulıwmalastırıwlar tek muǵdarlıq baylanıslarǵa tıykarlanıwı múmkin [5].

Tilimizde bir neshe sózlerden quralǵan sóz dizbekleri frazeologiyalıq sóz dizbekleri belgili orındı iyeleydi. Frazeologiyalıq sóz dizbekleri pikirdi tolıq, ózine tán mánilik boyawları menen jetkeriwde ayrıqsha xızmet atqaradı. Qaraqalpaq tiliniń sózlik quramında frazeologiyalıq sóz dizbekleri ayrıqsha orın tutadı. Frazeologizmler bir neshe sózlerdiń jıynaǵınan qurılǵanı menen dara-dara sózler sıpatında qaralmaydı quramındaǵı barlıq sózler jıynalıp bir mánini ańlatıp keledi. Frazeologiyalıq sóz dizbekleri astarlı mánide kórkem obrazlı bolıp keledi hám quramındaǵı sózler bir-birinen ajratıp alıp qaralmaydı.

Hár bir tildiń ózine tán milliy qásiyeti onıń frazeologiyalıq baylıqlarında anıq kórinedi. Hár bir frazeologizm óziniń obrazlılıǵı hám tereń mánililigi menen tildiń basqa birliklerinen ózghshelenip turadı. Sonlıqtan da bular hár bir millet tiliniń maqtanışı, bay ǵáziyesi bolıp tabıladı. Dún'ya tilleriniń qaysısın alıp qarasaq ta onıń sózlik quramında tek jeke sózler emes, al jeke sózlerdey pútin bir leksikalıq mánini ańlatıwshı bir neshe sózlerden quralǵan sóz dizbekleri de belgili orındı iyeleydi.

Ásirese sońǵı dáwirde frazeologizmler xalıqtıń ruwxıy mádeniyatı, sociallıq turmısı tiykarında qalıplesiwin etnolingvistikalıq, etnomádeniy, pragmalıngvistikalıq, sociolingvistikalıq aspektlerde izertlenip atır.

Sonıń menen birge frazeologiyalıq baylıqlar tuwısqan hám tuwısqan emes tiller arasında salıstırmalı baǵdarda úyreniw arqalı hár bir tildegi frazeologizmlerdiń ózine tán ózghshelikleri menen birge sáykeslikleri anıqlanbaqta [2].

Inglis tilinde bir, eki, tórt, bes... sıyaqlı sanlardıń keń sheńberi. “adam” túsinigin qalıplestiriw ushın frazeologiyalıq birliklerde keń qollanıladı. Mısalı: between two stools one goes to the ground – eki kemeniń basin uslaǵan suwǵa shógip óledi, once bitten twice shy – awzi kuygen qatiqti da ulep ishedi, first catch your hare - bir zatti islewden aldın, sol zat bar ekenligine isenim payda etiń. Sonday etip, dúnyani oylawda tiykarǵısı tártip hám jıyınalaw sanlıqlar áhmiyetli mánige iye [5].

TIL HÁM AWDARMA MÁSELELERI

V ilimiy maqalalar toplami

Haqıyqatında da frazeologizmlerdiń kópshiligi adamzat turmısında belgili bir áhmiyetke iye bolıp kelgen eń jaqın zatlar menen qubılıslar dógeresinde payda bolǵan. Usı eń jaqın zatlar menen qubılıslardıń atamaları frazeologiyalıq sóz dizbekleriniń payda bolıwına, jasalıwına tiykar boladı. Bunday sózler frazeologizm quramındaǵı basqa sózlerden semantikalıq jaqtan ayırıqshalanıp turadı.

Qaraqalpaq tiliniń frazeologiyalıq sóz dizbekleriniń ayırım toparları sanlıq sózler menen qollanıladı. Bul sózlerdiń tirek xızmetinde keliwi xalqımızdıń áyyemgi dáwirdegi sana sezimi, úrp-ádeti menen baylanıslı. Qaraqalpaq til biliminde A.Bekbergenov «Frazeologiyalıq sóz dizbeklerinde sanlıqlar» atlı ilimiy maqalasında frazeologiyalıq sóz dizbeklerindeki sanlıqlar san mánisinen uzaqlasıp, qasındaǵı basqa sózler menen birge pútin leksika-grammatikalıq birlikti bildiretuǵınlıǵın aytadı. Mısalı: jeti ólshep bir kesiw, bir sózli; bir adım jerde; júzden júyrik, mıńnan tulpar hám t.b. [3:71].

Qaraqalpaq tiliniń frazeologiyalıq materialların qarastırǵanıımızda sanlıqlar menen kelgen frazeologizmlerdiń túrlerin kóplep ushıratamız. Biz bul maqalamızda inglis hám qaraqalpaq tillerinde bir sanlıǵı menen kelgen frazeologizmlerdegi leksika-semantikalıq sáykesliklerdi, ózgesheliklerdi qarastırıwdı maqul kórdik.

Házirgi inglis hám qaraqalpaq tilleriniń frazeologiyalıq materialların qarastırǵanıımızda olardıń ishinde, ásirese, bir sanlıǵı menen kelgen túrleri kóbirek ushırasatuǵınlıǵı belgili boldı. Máselen, qaraqalpaq tilinde bir pul bolıw, bir zamatta, bir sózli, bir awızdan, bir gelle kóriw, biri eki bolmaw, eki tuwıp bir qalǵanı, bir jaǵadan bas, bir jeńnen qol shıǵarıw t.b.

Ingilis tilinde bir sanı menen keliwshi frazeologiyalıq birlikler:

All in one piece - birden, tolıǵı menen, buzılmagan yamasa jaqsı jaǵdayda.

At one blow - bir waqtınıń ózinde hám bir sheshiwshi háreket penen orınlangan.

One and all - hámme; hámme adamlar.

The one and only - Kimdidur tanıstırıwda onıń ataqlı hám uqıplı ekenligin atap ótiw ushın isletiletuǵın sóz dizbegi

One and the same - birdey; tap sonday;

One day – bir kúni keleshekte anıq bolmaǵan waqt. Belgisiz yamasa itibarǵa alınbaytuǵın kúnde kútpegende.

One side of the coin - tengeniń bir tárepi;

One of these days - usı kúnlerdiń birinde, bir kún kelip;

On the one hand - bir tárepdan; málim bir kózqarastan. Ádetde, ekinshi, keri kózqarastı aytqanda, on the other hand - basqa tárepdan dep keledi.

TIL HÁM AWDARMA MÁSELELERI

V ilimiy maqalalar toplami

A one-track mind yamasa a single-track mind - pútkilley bir tema yaki bir zat haqqında oylaytuğın adamlarđa aytiladı.

With one voice (with one accord) - bir awızdan;

In at one ear and out at the other - bir qulağınan kirip, ekinshi qulağınan shığıw.

Berilgen maqalamızda inglis ham qaraqalpaq tilinde uqsas bolgan “bir” sanlığı menen kelgen frazeologizmlerge mısal keltirip olardı talıqlap bermekshimiz. Mısalı: at one sitting (at one go) – bir degennen.

Bul frazeologizmler inglis hám qaraqalpaq tilinde kóshiligi birdey mániske iye bolıp jáne usı “bir” sanın inglis tilinde de saqlap qaladı, al bazı birewleri inglis hám qaraqalpaq tilinde birdey mániske iye emes.

Juwmaqlap aytqanda, quramında sanlıqlar menen qollanılđan frazeologiyalıq sóz dizbekleri ózleriniń qollanıw ózgesheliklerine, sanlıqlardıń frazeologizmlerde qollanıw uqıplılığına, mánilerine, atqaratuğın xızmeti, geypara leksika-grammatikalıq hám semantikalıq ayrıqshalıqlarđa iye. Dúzilisi boyınsha turaqlı sıpatqa iye bul til birlikleri tilde kórkemliliđi jağınan, ekpressivlik-emocionallıq boyawları menen, mánilik jaqtan ótkirliđi menen tildiń basqa birliklerinen ayrıqshalanıp turadı.

Bibliography:

1. Mirziyoev Sh. M. Milliy taraqqiyot yulimizni qat'iyat bilan davom ettirib yangi bosqichqa kutaramiz. (1-jild) -Toshkent, Uzbekiston, 2017, 29-b
2. Usmanova Sh.R. Uzbek va turk tillarida somatik frazeologizmlar. Filol. fanlari nomzodi...diss.avtoref.-Toshkent: 1998;
3. Bekbergenov A. Frazeologiyalıq sóz dizbelerindegi sanlıqlar. «Vestnik KK FAN UzSSR», 1968, N3, 71-77-b.
4. Кунин А. В. Англо-Русский фразеологический словарь Энциклопедия -1967.
5. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка. М.: Высш. шк., 1986